

«ПЕРВІСНИЙ ГРІХ» ПРЕЗИДЕНТІВ (ГРАНІ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ. 1991-2004 рр.)

Метою даної статті є висвітлення одного із аспектів актуальної проблеми політичної корупції, а саме: аналіз фактів, що дають можливість твердити про активну участь українського президента в процесі корупцізації політикуму і — ширше — суспільства в період 1991—2004 років.

Попри те, що корупція є феноменом, котрий, відомо, характеризує життя як у високорозвинутих (регульованих, правових) країнах, так і в менш розвинутих чи нерозвинутих, проблема її вивчення є надзвичайно складною. Це зумовлено щонайменше трьома обставинами. Перша з них пов'язана з тим, що, аналізуючи поняття корупції, треба зважати на момент, зацентований свого часу Арнольдом Гайденгаймером (*Arnold Heidenheimer*): в англійській та інших мовах слово «корупція» історично має надто різні значення й підтексти. Тож існує не один десяток дефініцій, в яких по-своєму віддзеркалилися намагання дослідників відобразити (чи уточнити) сутність корупції. Крім того, на процес ідентифікації корупційних дій та витлумачення їхньої сутності впливає ціла низка чинників, серед яких найперше назвемо уявлення громадян (населення) про закони та їх порушення. Відтак те, що в одній країні сприймається як вияв «корупції» (наприклад, патронат, клептократія, непотизм, здирицтво у західних спільнотах), в іншій буде трактоване як норма (наприклад, «подарунок» у незахідних країнах у межах так званої «культури дарунків»). Друга обставина пов'язана з тим, що досьогодні, попри численні спроби, дослідникам не вдалося розробити аналітичного інструментарію, використання якого забезпечило б об'єктивний аналіз стану суспільства щодо поширення у ньому корупції, форм її існування (явних і латентних) та прояву, умов появи і розростання. Третя обставина, що ускладнює вивчення корупції, пов'язана з тим, що впродовж ХХ ст. дослідники досить довго зволікали із визнанням того факту, що корупція - безумовне суспільне зло, яке різ-

ною мірою присутнє в житті кожної країни. Через це вони то виявляли нездоланну спокусу ідентифікувати корупцію з «чужими, іншими, суспільствами» [11, 22] (найперше, із суспільствами нерозвинутих країн), закриваючи очі на проблеми власних спільнот, то слідом за Семюелем Гантингтоном (*Samuel Huntington*) та Натаніелем Лефом (*Nathaniel Leff*) (зокрема, у середині 1960-х рр.) намагалися розглядати корупцію як ефективну суспільно-політичну практику (приміром, на перших етапах модернізації країни), або, як Джон Вотербері (*John Waterbury*), прагнули віднайти позитивні функції корупції (зокрема, в процесі сприяння виживанню режиму) тощо.

Втім, брак єдиного погляду на сутність корупції, невиробленість оптимальних (адекватних) методів її аналізу, «розбалансованість» у оцінюванні феномена у підсумку не стали на заваді появи категоричного висновку, з яким на початок ХХІ ст. погоджується переважна більшість західних дослідників: корупція є незаперечним і однозначним «громадським злом».

Структурно це «зло», як засвідчує аналіз політичних практик у країнах Заходу й не-Заходу, може мати найрізноманітнішу суспільну конфігурацію й утворювати мережу з двох-трьох осіб, а може вразити цілу політичну систему суспільства й навіть «обійняти», як спрут, громадянське суспільство. Однак, гадаємо, чи не найбільшим застереженням щодо корупції є те, на чому наголосив Джин Тиролє (*Jean Tirole*): поширившись, корупція стає панівною стратегією на майбутнє. Вона «не вгамується навіть після того, як фактич-

но зникнуть покоління, що скоїли первісний гріх» [11, 19]. І це — серйозна пересторога.

Стосовно проблеми політичної корупції в Україні слід зауважити, що в період після унезалежнення (1991-2004 рр.) її поширенню, на нашу думку, сприяла специфіка формування й діяльності нових політичних інститутів і, зокрема, інституту президентства. Безпосереднім — персональним — уособленням цього стали перший та другий українські президенти — відповідно, Леонід Кравчук і Леонід Кучма. Забігаючи наперед, можемо стверджувати, що кожен із них є відповідальним за привнесення в українське суспільство «первісного гріха» — корупції.

На користь того, що, приміром, Президент Л. Кравчук не гребував прийомом *quid pro quo* (з лат.— «послуга за послугу»), свідчать не тільки непрямі докази — «спогади» соратників (приміром, свідчення Володимира Литвина щодо методів, використовуваних Л. Кравчуком для усунення різноликих опонентів: «Деякі найбільш голосисті борці з привілеями,— констатував В. Литвин в одній зі своїх книг,— «потонули» в тих же привілеях: автомобілі, квартири, престижні зарубіжні відрядження і т. п. «Солістів» опозиції, зрозуміло, вдалося нейтралізувати за значно більшу «ціну»: залучення до владних структур (адміністрації Президента, Державної Думи, урядових структур). Застосовував він і стару політику, яка полягала в тому, щоб відіслати опонента за кордон» [10, 293]).

Аналіз масиву первинних документів щодо осіб, котрі впродовж 1991—2004 рр. мали статус «глави держави», «президента», дає підставу стверджувати, що вони були активно «включені» в корупційний процес. Попередні результати цього аналізу й пропонуються у даній статті.

Насамперед ми звернулися до указів і розпоряджень экс-президентів, які впродовж 1991—2004 рр. виношувалися-кристалізувалися в їхніх головах та головах представників «ідейного котла» — адміністрації Президента, й, зрештою, збагатившись президентським підписом, набирали чинності в межах українського політичного простору. (Кожен бажаний як в означений час, так і сьогодні, мав і має змогу ознайомитися з ними не тільки на паперових носіях, приміром, на сторінках «Офіційного вісника України», а й на сайті в мережі Інтернет за адресою <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o4&sp=i>).

Аналіз оприлюдненого на сайті масиву документів свідчить про наступне. По-перше, інтернетівська база даних є далеко не повною,

оскільки ні перший, ні другий президенти не поспішали донести до політикуму рішення, які безпосередньо стосувалися цього самого політикуму загалом чи когось із його представників зокрема. Про це свідчить той факт, що, приміром, за 1992 р. у базі даних розміщено 603 укази Президента Л. Кравчука при тому, що останній указ, датований кінцем року, має № 644. Таким чином, якщо даний указ Президента вважати останнім у 1992 р., то зацікавленому українцю виявиться недоступним 41 документ. Підрахунки, проведені за вказаним алгоритмом, дають можливість стверджувати, що за 1993 р. залишаються недоступними, відповідно, 18 указів українського Президента, за 1994- 15, за 1995 і 1996- по 21, за 1997 - 86, за 1998 - 89, за 1999 - 141, за 2000 - 134, за 2001 - 122, за 2002 - 161, 2003 - 154, за 2004 — 201 указ. (Зверну увагу на цікавий факт: постфактум інтернетівська база даних, поповнюється президентськими документами. Зокрема, у кінці правління Л. Кучми до неї додано один документ за 2000 р. і два за 2002 р. Більше того — незначні корективи, що стосуються правління другого Президента, до неї вносяться і сьогодні. При цьому віднайти на сторінках офіційної періодики «нові» — позапозаминулорічні — президентські укази — розпорядження не вдається. Запитання: ким і з якою метою приймаються рішення запізненого оприлюднення президентських рішень у мережі Інтернет — тим, з-під чийого пера вони свого часу вийшли, чи кимось на зразок «майора Мельниченка»? Якщо ж новою владою, то чому в таких мізерних кількостях?).

Ясна річ, кожна держава має свої таємниці і, зрозуміло, що Президент якраз і є однією із осіб — носіїв державної таємниці. Отже, можна погодитися з тим, що таємний характер частини документів є своєрідною нормою для будь-якої держави. Однак, як відомо, Закон України «Про державну таємницю» (1994 р.. а потім і в редакції 1999 р.) закріплює тезу про те, що ступінь секретності інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою позначається такими категоріями, як «особливої важливості», «цілком таємно» чи «таємно» [12]. У базі ж даних розміщено цілу низку документів з іншим маркером — «не для друку». А що означає «не для друку»? Відмічені у такий спосіб документи дійсно містять державну таємницю чи вказана позначка є тільки свідченням небажання самого Президента управляти державою прозоро? Прикметно, що, наприклад, у 1996 р. серед указів, оприлюднених на сайті, місти-

лися 38, що мали такий «таємний» характер. У 1997 - 13, у 1998 - 62, 1999 - 59 і т. д.

Констатація даного факту закономірно підводить до запитання: якщо поява документа «не для друку» (такого, який, припустимо, насправді містить державну таємницю) фіксувалася у базі даних (тобто сам факт його існування не становив таємниці), то яким же за характером документам і чому все-таки не пощастило потрапити до бази? Яких сторін діяльності Президента (і держави) вони стосувалися?

Аналіз даних за роками дозволяє твердити, що, ймовірно, серед цих документів були укази Президента, дія яких передбачала, наприклад, помилування злочинців, надання (чи позбавлення) особам українського громадянства тощо. Підписання Президентом подібних документів у середині дев'яностих років у базі даних ще фіксувалося, з кінця ж 90-х - ні. Можливо, саме тому українська громада й не знає, чи є, наприклад, Йосип Кобзон не тільки підданам «самодержця Путіна», а й українським громадянином, інформація про що обговорювалася у низці українських засобів масової інформації в кінці 2004 р., у час, коли Кобзон брав активну участь у чергових виборах Президента України.

Далі. Інтерес викликають документи, які, нібито, й не мають «грифу секретності» (тобто, крім номера, оприлюднюються й їхні назви та дата підписання), однак безпосередній текст документа не подається. Враховуючи назви таких президентських указів та розпоряджень, можна твердити, що інколи ці «документи без тексту» стосувалися призначень (напр.: указ №410 від 13 травня 1997 р. «Про призначення В. Пінчука Радником Президента України») або звільнень (розпорядження № 654/1996-рп від 14 грудня 1996 р. «Про звільнення В. Литвина з посади заступника глави Адміністрації Президента України»), іноді — нагороджень (напр. указ № 740 від 30.07.1997 р. «Про нагородження відзнакою Президента України — Орденом за заслуги»), присвоєння почесних звань «Народний художник України» чи «Заслужений юрист України», або рангів держслужбовця (напр., укази № 442 від 08.05.1998 р., № 366 від 24.04.1998 р. та № 92 від 28.01.1997 р.), або призначення суддів (напр., указ № 245 від 02.04.1998 р.). Ознайомившись із цими фактами, дехто із співвітчизників, мабуть, засумує: виявляється, поряд з нами живуть різного роду «заслужені» митці, маститі спеціалісти або люди, яким самим Президентом надано право судити. А ми цих «скромних» героїв не те що в обличчя не

знаємо, а й часто-густо не чули їхніх прізвищ, як не знаємо й про їхні досягнення на службі народу.

У середині 1990-х рр. співвітчизники Президента України оберігалися й від іншого знання. Наприклад, про поіменний склад численних делегацій, які від'їжджали з найрізноманітніших причин за межі Батьківщини. Зрозуміло, що в складі таких делегацій під виглядом, приміром, «спеціаліста в галузі інвестицій» міг бути такий собі «балагур і душка» з дещо іншими професійними навичками. Втім, якщо Президент 19 лютого 1996 р. підписав розпорядження «Про делегацію України на 52-у сесію Комітету ООН з прав людини» і, як заведено, зустрічаючій стороні надав поіменний перелік усіх членів делегації, при цьому категорично приховавши їх від співвітчизників, то чи не була така Президентова дія якраз порушенням прав громадян його країни — українців?

З початком другого президентського терміну Л. Кучми з бази даних укази й розпорядження Президента стосовно формування і відправки делегацій від України за кордон майже зникли. Знову можна поцікавитися: що, вже ніхто нікуди не їздив? Запитання, звісно, риторичне. Просто Президент вирішив не тривожити цноту тих українців, яким вкотре не пощастило потрапити до складу тих самих делегацій...

Надзвичайно цікавим для допитливих буде й наступний факт. Він є чи не найдивовижнішим віддзеркаленням того, як діяльність Президента Л. Кучми ставала дедалі непрозорішою. Зокрема, у 1998 р., про що свідчать дані з тієї ж бази, з'явилися укази й розпорядження Президента, які за ознаками (і, мабуть, суттю?) були абсолютно відмінними від тих, з якими Президент працював і які підписував у попередні роки. По-перше, база даних засвідчує появу указів і розпоряджень «не для друку» не тільки без назви (що практикувалося, як зазначалося, у попередні роки), а й без номера. Таких указів без будь-яких вихідних даних у 1998 р. було підписано Президентом щонайменше 30. Наприклад, 27 травня Президент дав життя 25 подібним документам. 20 липня — 2, поодному- 13 травня, 17 листопада та 25 грудня. Суть запитань, які постають у зв'язку з цим, проста: чим ознаменувався для Л. Кучми 1998 р. і відтак покликав до життя документи, не тільки назви яких не можна знати пересічному громадянину України, а й навіть номера? А чому появу цих документів було вирішено оприлюднювати, адже, як вказувалося вище, щонайменше 89 указів і роз-

поряджень Президента у будь-якому вигляді не потрапили до бази даних? Цікаво, а чи ці документи дійсно не мають номерів? А як тоді вівся їх облік?

На останнє запитання можливою є відповідь — у спеціальних таємних фоліантах. Втім, кого вона вдовольняє? Нікого. Не вдовольняє хоча б тому, що у тому ж 1998 р. було оприлюднено інший тип указів і розпоряджень: з назвою, датою підписання Президентом, але без номера. Текст документів теж є таємницею. Так, 10 серпня 1998 р. Президент видав указ без номера, що був названий «Про відзначення нагородами України працівників підприємств та організацій будівельної галузі»; 31 липня — указ «Про нагородження відзнакою Президента України — орденом «За мужність»; 22 липня — указ «Про присвоєння рангів держслужбовця».

Цікаво, яких конкретно «працівників підприємств та організацій будівельної галузі» відзначив глава держави, за що і якими «нагородами України»? Хто і за яких обставин виявив «мужність» і в чому вона полягала? У чому відмінність держслужбовців, імена яких при отриманні рангу Президентом оприлюднюються, від тих, котрі отримали цей самий ранг відповідно до безномерного і «безтекстового» указу від 22 липня? Звернемо увагу й на те, що відповіді на поставлені запитання не вдалося віднайти й у бібліотечних фондах — численні президентські укази й розпорядження не були розраховані на оприлюднення не тільки в Інтернеті, а й, так би мовити, на друкованих паперових носіях.

Стосовно орденів і медалей варто нагадати, що всі вони (починаючи від орденів Золотої зірки та ордена Держави, що вручаються при присвоєнні звання «Герой України», до «Ордена Князя Ярослава Мудрого», орденів «За заслуги», «Богдана Хмельницького», «За мужність», «Княгині Ольги» та медалей «За бездоганну службу», «За військову службу України») мають статус *президентських відзнак*, а не державних нагород (хоча ні в положеннях про ці ордени та медалі, ні в текстах президентських указів дана обставина не фіксується, оскільки, за Конституцією України, право запровадження державних нагород — право Верховної Ради, а не Президента). Відтак, можна зауважити, нагородження вказаними відзнаками передбачає наявність бажання винагороджувати тільки *безпосередньо* у са-

мого Президента. От він без зайвого галасу й нагороджував, можна припустити, тих, хто мав заслуги насамперед перед ним особисто. А інакше як пояснити неоприлюднення текстів указів? Як пояснити присвоєння звання Героя України О. Бартеневу, більш відомому, відповідно до одного із останніх повідомлень МВС, у кримінальних колах як «Майор» [2, 7]?

Спираючись на останній факт, ризикнемо припустити, що президентське «відзначення» у ряді випадків слугувало ознакою входження особистості до реципрокної мережі, її «включеності» до специфічної реципрокної реальності — «економіки дару» чи економіки неринкового типу.

Особливістю реципрокних відносин є те, що вони завжди існували й існують на різних рівнях соціуму: від сім'ї до владних структур, облаштованих на принципах непрозорості, недемократичності. Їх мета — взаємними стараннями учасників реципрокної мережі (а це завжди «близькі» люди) допомогти вижити, втриматись «слабшому». Суть реципрокних взаємин — обмін «дарами». Що може слугувати «даром»? Якщо говорити коротко, то будь-що: від шанобливого ставлення у відповідь «обдарованого» до «дарителя» до певної «послуги» першого другому.

Реципрокні взаємини чітко передбачають: отримавши «дар», ви маєте його «повернути». Сподіватися на альтруїзм «дарителя» тут не доводиться, адже реципрокність — це завжди і передовсім взаємність. Щось отримавши, ви маєте обов'язково «віддарувати» дарителя. Інакше потрапите до розряду «невдячних» чи до тих, кому перестають довіряти. До вас ставитимуться як до того, хто не виправдав сподівань і — «видав із гнізда».

Ціна «дару» дорівнює його корисності для обдарованого. А корисність — суб'єктивна цінність. В якийсь момент для особистості корисною є можливість отримання грошей, в інший — посади, земельної ділянки чи за мінімальну ціну «Криворіжсталі».

Зрозуміло, що зміна Л. Кучмою президентського статусу на статус экс-президента не веде до знищення створеної реципрокної мережі — як вказувалося, віддарування може відбуватися і через кілька років після отримання «дару». А це дозволяє не погодитись із твердженням, оприлюдненим свого часу через ЗМІ, проте, що Президенті!. Кучма, «на пре-

В Указі Президента від 22 серпня 2004 р. № 977 «Про присвоєння О. Бартеневу звання Герой України» вказувалося: «За визначні особисті заслуги перед Українською державою у розвитку паливно-енергетичного комплексу, багаторічну самовіддану працю і промислову діяльність постановляю: Присвоїти звання Герой України з врученням ордена Держави БАРТЕНЕВУ Олександровичу Володимировичу - директору Феодосійського підприємства з забезпечення нафтопродуктами, Автономна Республіка Крим».

великий жаль, не є стратегом» [3, 2]. Думаю, що наслідки реалізації Л. Кучмою стратегії «реципрокна мережа» ще дадуться взнаки на різних рівнях українського соціуму.

Аналізуючи процес непрозорого «документотворення» Президентом, розуміємо, що дисфункціональність інституту президентства в Україні зростала з року в рік, а паралельно зростала корумпованість суспільства. І все більша кількість важелів управління корупційними процесами зосереджувалися в руках Президента та його людей. Про це дає змогу стверджувати аналіз своєрідної тактики першого і другого президентів, яку умовно позначимо як «тактика присутності Президента». У зв'язку з цим знову звернемося до документів. Відповідно до липневого указу 1992 р. за № 3357, з метою «формування і реалізації політики у сфері захисту життєво важливих інтересів та забезпечення національної безпеки України» при Президентові створюється Рада національної безпеки України. Згодом «при Президентові» почали діяти: Координаційна рада з питань економічних реформ в Україні (указ № 3452/92 від 19.08.1992 р.), Національна рада соціального партнерства (указ № 3145/93 від 27.04.1993 р.), Комісія Президента України з питань науки, Соціально-економічна рада тощо. Крім того, Президент Л. Кравчук своїми указами множив кількість міністерств, вводив нові посади. Так, у листопаді 1992 р. (розпорядження № 173/92-рп) було започатковано посаду Радника Президента України. Згодом — позаштатних радників (розпорядження від 16 серпня 1993 р. № 90/93-рп), позаштатних консультантів (розпорядження від 15 жовтня 1993 р. № 113/93-рп).

Наступна діяльність президента Л. Кучми стала поглибленням шляху, наміченого попередником: він енергійно береться за створення нових структур «при Президентові». Але, що прикметно, якщо таку діяльність Л. Кравчука можна, попри все, з великою, так би мовити, натяжкою сприймати як намагання створити «остов» нової влади, що поставала фактично на голому місці (управлінський же апарат радянських часів на території України був-таки суто *управлінським*, а не *центром прийняття державних рішень*), то заходи Л. Кучми, спрямовані на збільшення підконтрольних «територій», були не тільки заявкою на авторитарний стиль керівництва країною, а й сигналом про те, що для корупції готується ґрунтова база. (Адже, як свідчать спеціалісти у галузі дослідження корупції, що більше — масштабніше - втручання в будь-яку сферу життя

соціуму державних інституцій, у т. ч. й інституту президентства, то більшою, як правило, є в державі корупція [1, 466—478], породжена власне цим втручанням.) Відтак тільки за перші роки президентства Кучми — до прийняття Основного Закону України — «при Президентові» виникла ціла низка структур: комісій, рад, комітетів, фондів тощо. Зокрема, комісії з питань соціального захисту населення, з питань громадянства, у державних нагородах, з питань ядерної політики, з питань структурних та організаційних перетворень у вугільній промисловості, з питань аграрної та земельної реформи, з питань відтворення видатних пам'яток історії та культури, з питань морської політики, Рада з питань економічного реформування, з питань статистики, Координаційна рада з біомедикотехнічних проблем, Національне агентство з питань інформатизації, Комітет у справах жінок, материнства і дитинства, Комітет законодавчих ініціатив, Координаційний комітет з питань соціальної переорієнтації трудових ресурсів, Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України тощо). Крім того, як видно з президентських указів, створювалися структури хоч і не «при Президенті», однак такі, склад яких (або голова яких чи керівник наглядової ради) затверджувався безпосередньо Президентом, і саме йому вони й були підпорядковані. Такими утвореннями, зокрема, стали: Міжвідомча комісія з питань регулювання імпорту, Міжвідомча комісія з питань антидемпінгових розслідувань щодо експорту товарів походження з України, Міжвідомча комісія з питань монополізації економіки, Фонд підтримки досліджень у сфері національної безпеки, Фонд ділового співробітництва «Україна», Агентство координації міжнародної технічної допомоги, Комітет по державних преміях України в галузі науки і техніки, Державний комітет з цінних паперів та фондового ринку» та інші.

Навіть перше знайомство з переліком структур, так чи інакше «замкнених» на Президента, схиляє до думки, що в країні не залишалось більш-менш значущої галузі, сфери, питання, контроль над якими не бажав би здійснювати Президент. І тільки кілька президентських указів передбачали створення структур, підпорядкованих не особисто Президенту, а безпосередньо Кабінету Міністрів України. Зокрема, відповідно до цих указів виникли (звернемо увагу на сферу компетенції цих установ та порівняємо масштаби «поля» діяльності Президента та Кабміну): Державний комітет України по стандартиза-

ції, метрології та сертифікації та Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій.

Промовистим є й інший приклад: одним з останніх указів экс-президента, що був датований 22 січня 2005 р. (№ 77), Віктор Медведчук виводився із 15 владних структур – рад, центрів, комісій та комітетів, – отих самих своєрідних президентських важелів управління і контролю над українським суспільством. (За кілька років перед цим Л. Кучма, рефлексуючи над ситуацією, твердив, що «для будівництва і нашої держави переконані і діяльні соціалісти та соціал-демократи абсолютно необхідні», але клопотався: «...де вони у нас?» [8, 141]. І, як виявляється, – знайшов: цей так званий соціал-демократ¹ таки припав Президенту до душі.) Даний факт, як і попередні, дозволяє говорити про те, що тактика «присутності Президента» використовувалася Л. Кучмою впродовж десятирічного терміну правління постійно та була, таким чином, одним із базових інструментів управління суспільством. А ще, повторюю, – основою для його корумпованості – пропонуючи (здійснюючи) «послугу» контролю над чимось (сферою, галуззю, питанням), Президент приводив у рух важелі перекачування фінансів від «підконтрольних» сфер, галузей, підприємств чи осіб. (А інакше – де він брав гроші, наприклад, для проведення своєї виборчої кампанії 1999 р.? Як твердять західні аналітики, однієї з найдорожчих як на західні стандарти [1, 487–488]).

Однак Л. Кучма (як і Л. Кравчук) ніколи не говорив про «вину» чи роль Президента у процесі корупцізації країни. Хіба що одного разу назвав Павла Лазаренка своєю «головною помилкою» та зізнався, що з Євгеном Марчуком у розвідку б не пішов [8, 93, 90] (правда, згодом призначив останнього Міністром оборони України, але напередодні Помаранчевої революції таки відставив). А ще, будучи прем'єром, він здійснив спробу створити при Кабміні комісію з вивчення корупції у вищих ешелонах влади. Судячи з того, що Л. Кравчук «поховав у зародку» [10, 287] таке бажання прем'єра, перший Президент не був зацікавлений у діяльності комісії. У часи свого власного президентства, подібних, сказати б, радикальних бажань у самого Л. Кучми вже не виникало. Хоча декларації про необхідність

боротьби з корупцією звучали впродовж десяти років регулярно. Зокрема, уже в інавгураційній промові у липні 1994 р. новообраний Президент вказував, що його першочергове завдання – «відновити законність». «Шквал безвідповідальності та злочинності, що захопив Україну, має бути зупинений, – наголошував Л. Кучма. – Ми не повинні допустити, щоб злочинний світ, зрощуючись із частиною управлінського апарату, крок за кроком захоплював владу в Україні» [7, 8]. З часом (у травні 1998 р.) Президент, звертаючись із щорічним посланням до народу та Верховної Ради, запропонував вже «спільно викоринювати такі небезпечні й неприпустимі явища, як корупція, насамперед у державному апараті...» [4, 308]. В інавгураційній промові 1999 р. Л. Кучма проблему боротьби з корупцією «помістив» у «контекст зміцнення національної безпеки», зауваживши побіжно (заради заспокоєння чи то народу, чи то для власного сумління), що «цього лиха ще не вдалося уникнути жодній державі й жодному суспільству. Вся сутність у тому, яких масштабів воно набуває і як йому протидіють» [6, 448]. У тому-то й справа – яких масштабів за час «окучення» українців набула корупція у нашій країні?

Формуванню чітких уявлень про корупційні наслідки правління Кучми посприяє звернення до даних міжнародної організації *Transparency international*. Вона якраз і займається дослідженням рівня корумпованості країні, оцінюючи цей рівень за 10-бальною шкалою: найвищий бал відповідає найнижчому рівню корупції, а найнижчий, навпаки, – найвищому. Тож, приміром, у 1999 році – році переобрання Л. Кучми на другий президентський термін – *Transparency International*, проаналізувавши стан справ з корупцією у 99 країнах світу, відвела Україні 75 місце, виставивши нашій державі 2,6 бала (поряд із Молдовою, Венесуелою, В'єтнамом). У 2000 р. – 1,5 бала (87 місце в рейтингу 90 країн); у 2001 – 2,1 (83 місце серед 91 обстеженої країни); у 2002 – 2,4 (85 місце серед 102 країн); у 2003 – 2,3 (106 місце серед 133 обстежених країн). У 2004 році Україна в рейтингу *Transparency International* посіла 122 місце (разом із Болівією, Гватемалою, Казахстаном, Киргизією, Нігером та Суданом) із 145, отримавши 2,2 бала [13]. Корумпованість суспільства посилювалась.

¹ Світло на сутність українських так званих соціал-демократів певною мірою проливають зауваження, зроблені свого часу першим секретарем Посольства Німеччини у Києві: «Кілька тижнів тому на деяких веб-сторінках української преси, що з'являються в Інтернеті, подавався як «сенсація» той факт, що Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН) не запросила на свій ювілейний з'їзд з нагоди 140-річчя її існування українську партію зі схожою за звучанням назвою. Звичайно ж, ніякої сенсації в цьому не було. Та й у відповідній українській партії не відчувалося ніякого особливого збентеження з цього приводу. І це добре, бо є свідченням того, що сторони розуміють одна одну. І там, і тут, у Берліні, добре знають, що упаковка – це одне, а зміст – інше» [9, 4].

Як казав екс-президент Л. Кравчук, маємо те, що маємо. Але виникає запитання: маємо завдяки кому? Не в останню чергу визнаємо: завдяки «первісному гріху» самих президентів- Л. Кравчука та Л. Кучми. Завдяки їх політиці, що спиралася на найгірші інтелектуальні й моральні аберації. Думається, одним із мотивів Помаранчевої революції якраз і стало усвідомлення даного факту. Тепер завданням для кожного з нас є те, щоб корупція не стала «панівною стратегією на майбутнє» — майбутнє наших дітей. Відтак, нам і новій владі слід дійсно подбати про те, про що свого часу так красиво і навіть натхненно говорив в одній із промов у Верховній Раді Леонід Данилович: «Без чіткої картини, без ясного бачення своїх можливостей ми будемо залишатися у полоні віртуальної реальності, яка накладає відповідний відбиток на всі наші плани, наміри та дії. Таке підґрунтя значною мірою живить ко-

рупцію та злочинність, що є сьогодні однією з головних причин економічних труднощів і соціальної напруженості. До всіх має прийти розуміння того, що корупція є не породженням і супутником ринкових реформ, а, навпаки, є наслідком їх повільності, непослідовності і незавершеності» [5, 469].

Слушне зауваження. Що додати? Хіба тільки одне: у 1994 р., прийшовши до влади, Л. Кучма обіцяв закінчення епохи «політичного романтизму» та «імітації реформ» і перехід до реалізму та реформування країни [8, 104—105]. Але виявилося — до «віртуальної реальності» й, словами А. Аслунда,— пасток недореформування. То чи ж будуть відповідати перед українською спільнотою ті, які впродовж 1991—2004 рр. виступали безпосередніми творцями згаданого оманливого романтизму й «віртуальної реальності»? Час на всі запитання дасть відповідь.

1. Аслунд А. Розбудова капіталізму. Трансформації в країнах колишнього Радянського блоку / Пер. з англ.- К.: Дух і Літера, 2003.- 636 с.
2. Волошин В. «Чертova дюжина» от Юрия Луценко // Газета по-киевски.- № 69.- 12 апреля.- 2005.- С. 7.
3. Дмитричева О. Футурологический конгрессе // Зеркало недели.- 2003.- № 26-27,— 12 июля.- С. 2.
4. Кучма Л. Будівництво нової України - велика спільна справа. Звернення зі щорічним посланням до народу, Верховної Ради України, 14 травня 1998 року // Л. Кучма. Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи.— К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000.— С. 299—311.
5. Кучма Л. Виступ у Верховній Раді України. 22 лютого 2000р. // Л. Кучма. Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи.- К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000.- С. 461-472.
6. Кучма Л. Інавгураційна промова. 30 листопада 1999 р. // Л. Кучма. Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи.- К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000.— С. 446-451.
7. Кучма Л. Присяга на вірність народові України. Промова з нагоди складання присяги на вірність українському народові на урочистому засіданні Верховної Ради. 19 липня 1994 р. // Л. Кучма. Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи.- К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000.- С. 8-11.
8. Кучма Л. Про найголовніше.- К.: УСПП, 1999.- 351 с
9. Ленк Т. Західно-східна мовна плутанина: спостереження споглядача з Німеччини // Дзеркало тижня.— 2004,— № 25.- 5 липня,- С. 4.
10. Литвин В. Украина: политика, политики, власть. На фоне политического портрета Л. Кравчука.— К.: Издательский Дом «Альтернативы», 1997.- 335 с.
11. Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд / Пер. з англ.; За ред. С. Коткіна та А. Шайо.— К.: «К. І. С», 2004.-XX, 440 с
12. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
13. http://www.transparencv.org/pressreleases_archive/2004/2004.10.20.cpi.en.html.

M. Karmazina

THE INITIAL SIN OF THE PRESIDENTS (POLITICAL CORRUPTION IN UKRAINE PLANES. 1991-2004)

The article is dedicated to analysis of the important problem of the Ukrainian President role in the process of corruption expansion in 1991—2004.